

SUDC.S.H

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu
Departamentul de Istorie, Patrimoniu și
Teologie Protestantă
Centrul de Cercetare a Patrimoniului și
Istoriei Socio-Culturale

VOLUME XVII / 2020

**STUDIA UNIVERSITATIS
CIBINIENSIS**
Series Historica

Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu
2020

Scientific Board:

Paul **NIEDERMAIER**, Ph.D. Member of Romanian Academy (The Institute of Socio-Human Research Sibiu, Romania)

Konrad **GÜNDISCH**, Ph.D. (Siebenbürgisches Kulturzentrum „Schloss Horneck“ e.V., Germany)

Dennis **DELETANT**, Ph.D. (School of Slavonic and East European Studies, University College of London, United Kingdom)

Hans-Christian **MANER**, Ph.D. (“Johannes Gutenberg” University of Mainz, Germany)

Florin **CURTA**, Ph.D. (College of Liberal Arts and Sciences, University of Florida, USA)

Jiri **MACHACEK**, Ph.D. (Masaryk University of Brno, Czech Republic)

Nándor **BÁRDI**, Ph.D. (Research Institute of National and Ethnic Minorities of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Hungary)

Rainer **SCHREG**, Ph.D. (Römisch-Germanisches Zentralmuseum Mainz, Germany)

Konrad **CLEWING**, Ph.D. (Institut für Ost- und Südosteuropaforschung, Regensburg, Germany)

Mathias **BEER**, Ph.D. (Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde, Tübingen, Germany)

Editorial Staff:

Sorin **RADU**, Ph.D. – Editor in Chief

Ioan Marian **ȚIPLIC**, Ph.D.; Sabin Adrian **LUCA**, Ph.D.; Zeno Karl **PINTER**, Ph.D.; Silviu Istrate **PURECE**, Ph.D.; Radu Ștefan **RACOVÎȚAN**, Ph.D.; Mirel **BUCUR**, Ph.D.

Ioan **ALBU**, Ph.D. – Editorial Secretary

Sebastian **CORNEANU**, Ph.D. – Graphic Design

The journal was classified category B by the National Council for Scientific Research (History and Cultural Studies) and indexed in BDI: SCOPUS-Elsevier, ERIH Plus, EBSCO, Index Copernicus and CEEOL. <http://ccpisc.ulbsibiu.ro/language/en/studia-en/>

ISSN 1584-3165

Address for correspondence

Department of History and Patrimony 550024 SIBIU, Victoriei Street, no. 5-7, tel.: +40269 214468; fax: + 40269 214468; E-mail: ioan.albu@ulbsibiu.ro;
sorin.radu@ulbsibiu.ro

Cuprins / Contents

Arheologie / Archaeology

Anamaria TUDORIE

Forme de vase ceramice Starčevo-Criș identificate la Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu), Săliștea (jud. Alba), Cristian I (jud. Sibiu) și Cristian III (jud. Sibiu)

Starcevo-Cris Ceramic Vessels Shapes Identified at Miercurea Sibiului-Petriș (Sibiu County), Salistea (Alba County), Cristian I (Sibiu County) and Cristian III (Sibiu County)11

Sabin Adrian LUCA

Prehistoric carved stones, discovered on lot 1 (Alba Iulia), site 2, of the A10 Sebeș Alba – Turda highway.....23

Silviu I. PURECE, Claudiu MUNTEANU

Argint pentru războinici. Un tezaur de tetradrahme „de tip thasian” din colecția Muzeului Național Brukenthal

Silver for Warriors. A Hoard with “Thasian Type” Tetradrachms from Brukenthal National Museum’s Collection.....41

Ion Marian ȚIPLIC

Biserica fortificată din Șaroș pe Târnăvă / jud. Sibiu. Cercetări arheologice. I

Fortified Church in Șaroș pe Târnăvă / Sibiu County. Archaeological Researches. I.....61

Istorie / History

Csaba SZABÓ

Pilgrimage and Healing Sanctuaries in the Danubian Provinces.....83

Ioan ALBU

The Fragmentary Inscription on the Hungarian Raid of the Year 943

– New Epigraphic Analysis and Interpretations99

Alexandru SIMON

Despre speranțele bizantine și transilvane ale Casei de Jagiello: de la începutul anilor 1470 la sfârșitul anilor 1490

On the Byzantine and Transylvanian Hopes of the House of Jagiello: From the Early 1470s to the Late 1490s.....105

| | |
|--|-----|
| Paul Victor LANGA <i>Chivotul – sursă în cercetarea evoluției istorice a aspectului lăcașurilor de cult. Studiu de caz – Bisericile din Turnu Roșu, Ocna Sibiului, Teiuș</i> <i>The Ark – a Source for Research into the Historical Evolution of Church Architecture. Case Study – Churches from Turnu Roșu, Ocna Sibiului and Teiuș</i> | 115 |
| Daniela DÂMBOIU <i>Identificarea comanditarului frescelor din interiorul casei de pe str. Mitropoliei, nr. 17, Sibiu</i> <i>Identification of the Commissioner of the Frescoes Painted Inside the House on Mitropoliei Street, no. 17, Sibiu</i> | 125 |
| Sebastian CORNEANU <i>De la Doamna cu coasa la “Punks not Dead”. Atribute iconice ale reprezentărilor Morții din Evul Mediu până în epoca muzicii rock</i> <i>From the Grim Reaper to “Punks not Dead”. The Iconic Attributes of Death’s Representations from the Middle Ages to the Age of Rock Music</i> | 141 |
| Alin BURLEC <i>Schimbări sociale într-un stat nou. Conștiința de clasă și muncitorii din România la sfârșitul secolului al XIX-lea</i> <i>Social Changes in a New State. Class Consciousness and the Romanian Workers at the End of the 19th Century</i> | 161 |
| Radu RACoviȚAN, Daniel CREȚU <i>Din istoricul relațiilor româno-elene. Incidentul de la Pireu (30 mai/12 iunie 1910)</i> <i>The History of Romanian-Greek Relations. The Piraeus Incident (May 30 / June 12, 1910)</i> | 177 |
| Sorin RADU <i>Un episod din chestiunea unificării Basarabiei cu România: activitatea Comisiei Regionale de Unificare (1921)</i> <i>An Episode from the Question of the Unification of Bessarabia with Romania: the Activity of the Regional Unification Commission (1921)</i> | 185 |
| Ana-Maria UNGUREANU-ILINCA <i>Alegeri comunale din anul 1930. Studiu de caz: comuna Ocna Sibiului, Județul Sibiu</i> <i>The Communal Elections from 1930. Case study – Ocna Sibiului Commune, Sibiu County</i> | 211 |

Marian PĂTRU
*„Restaurarea Românișmului în Destinul său Istoric”. Imaginea Legiunii
„Arhanghelul Mihail” în Presa Bisericii Ortodoxe Române între 1936-1941.
Studiu de Caz: Ziarele Oficiale ale Mitropoliei Ardealului
Restoration of Romanianism in its Historical Destiny”.
The Image of the Legion „Archangel Michael” in the Press of the Romanian
Orthodox Church between 1936-1941. Case Study: Official
Newspapers of the Metropolitanate of Transylvania.....243*

Liliya TSYGANENKO
*The Hidden Tragedy (June 13, 1941 in the Fate of the Inhabitants of
the Danube Region).....259*

Ramona BESOIU
*Bleiben oder gehen? Abbild der Auswanderungsgünde Rumäniendeutscher
in der Erinnerungsliteratur (1939-1947)
Bleiben oder gehen? The Reasoning behind the Emigration of Ethnic
Germans from Romania as Reflected in their 1939-1947 Memoirs.....275*

Paul-Florin MARICA
*Norme și practici în recrutarea elevilor pentru școlile județene de partid
(1947-1953)
Norms and Practices in Recruiting Students for County Party Schools
(1947-1953).....307*

Recenzii / Reviews

Ana-Maria UNGUREANU-ILINCA
*Bogdan Murgescu, Andrei Florin Sora, România Mare votează –
Alegerile parlamentare din 1919 „la firul ierbii”
(Iași: Polirom, 2019), 458 p.....325*

Alin BURLEC
*Adi Dohotaru, Socialiștii, O moștenire (1835-1921)
(Chișinău: Editura Cartier, 2019), 511 p.....329*

Paul-Florin MARICA
*Cosmin Popa, Intelectualii lui Ceaușescu și Academia de Științe Sociale
și Politice (1970-1989) (București: Litera, 2018), 352 p.....333*

„Restaurarea Românismului în Destinul său Istoric”. Imaginea Legiunii „Arhanghelul Mihail” în Presa Bisericii Ortodoxe Române între 1936-1941. Studiu de Caz: Ziarele Oficiale ale Mitropoliei Ardealului

Marian PĂTRU*

Abstract

Restoration of Romanianism in its Historical Destiny”. The Image of the Legion „Archangel Michael” in the Press of the Romanian Orthodox Church between 1936-1941. Case Study: Official Newspapers of the Metropolitanate of Transylvania

The nationalist and political conception transmitted in the public sphere by the Romanian Orthodox Church in Transylvania and that of the Legion „Archangel Michael” were extremely similar and essentially aimed at transforming the state into an ethno-national and Christian-Orthodox state. The way in which the Legion was presented in the press of the Transylvanian Church during 1936-1941 was in fact equivalent to the acceptance of this political organization as an integral part of the Romanian Orthodoxy. Moreover, the church discourse legitimized the Legion's claim that it is a political manifestation of Orthodoxy and the National-Legionary State was presented as its most authentic concretization. The uncritical approach of the relationship between the Christianity of the Legion and that of the Romanian Orthodoxy led to the de facto declaration of the so-called “martyrs of the Legion” as saints of the Church.

Keywords: : Legion „Archangel Michael” (Iron Guard), Ion Moța and Vasile Marin, Romanian Orthodox Church in Transylvania, palingenetic Nationalism, Dumitru Stăniloae

În 1925, când Biserica Ortodoxă Română (BOR) a devenit Patriarhie, Mitropolia Ardealului (MA) era formată din Arhiepiscopia Sibiului, cu sediul la Sibiu, și din patru episcopii sufragane: la Arad, Oradea, Caransebeș, Cluj. În a doua jumătate a anilor 30 această structură administrativ-canonice s-a extins prin înființarea episcopiei Maramureșului, cu sediul la Sighet (1937) și a unei episcopii la Timișoara în 1939.¹ Cele mai vechi dintre aceste scaune episcopale aveau și propriul organ de presă, unele cu o foarte importantă tradiție în spate, ca de exemplu Telegraful Român, ziarul oficial al Arhiepiscopiei Sibiului, înființat la 1 ianuarie 1853 de episcopul Andrei Șaguna (1808-1873, episcop din 1848, iar din

* Marian Pătru este doctorand al Institutului de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității Ludwig-Maximilian/München (marianpatru@gmail.com).

¹ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române* (Galați: Editura Episcopiei Dunării de Jos, 1996), 442.

1864 Mitropolit al Ardealului). Celelalte ziare eparhiale importante erau: *Biserica și Școala* (episcopia Aradului); *Legea Românească* (episcopia Oradiei); *Renașterea* (episcopia Clujului); *Foaia Diecezană* (episcopia Caransebeșului).² Aceste ziare aveau rolul de a prelungi în spațiul public funcția învățătoarească a bisericii exercitată de episcopi și de preoți; ziarele erau astfel mijloacele prin care MA își exprima poziția nu doar față de probleme strict religioase, ci și asupra celor care determinau dinamica spațiului public interbelic în general, intrând astfel în dialog cu ceilalți actori sociali, ca bisericile creștine, statul sau partidele politice.³ Unul dintre elementele centrale care au conferit unitate discursului a fost conștiința regională pregnantă a bisericii transilvănene, o conștiință pe care elita sa intelectuală a formulat-o, a transmis-o în spațiul public prin intermediul ziarelor eparhiale și a utilizat-o astfel drept criteriu de evaluare a schimbărilor sociale, politice și religioase de după Unirea Transilvaniei cu Regatul României la 1 decembrie 1918 – organizarea canonică și administrativă unitară a BOR (1925), adoptarea unei noi constituții în 1923 etc. După cum vom vedea mai jos, elementul regional a jucat un rol important și în modul în care elita bisericii transilvănene s-a raportat public la Legiunea „Arhanghelul Mihail” (Garda de Fier sau Mișcarea Legionară).

O primă observație care trebuie făcută în acest caz este aceea că, din momentul în care a fost înființată (24 iunie 1927) și până la apariția textului central al ideologiei sale (Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru Legionari*, Editura „Totul pentru Țară”, Sibiu, 1936), Legiunea nu a prezentat un prea mare interes pentru organele de presă ale MA. Nici chiar atunci când un grup de legionari l-a asasinat pe prim-ministrul I.G. Duca (1879-1933) la 30 decembrie 1933 – ca răzbunare pentru că acesta desființase Legiunea pentru a o împiedica să participe la alegerile parlamentare din acel an –,⁴ presa MA nu s-a referit la Mișcarea Legionară direct: fie nu a spus nimic despre asasini⁵, fie a vorbit la modul general despre „demența

² Pentru istoria presei bisericești ortodoxe din Transilvania vezi Mihaela Bedecan, *Presa și Bisericile Românești din Transilvania (1865-1873)* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2010) și Ioan-Vasile Leb, Presa Bisericească Transilvăneană, în *Contribuții Transilvănene la Teologia Ortodoxă* (Sibiu: Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe, 1988), 318-332.

³ “Presa și Biserica”, *Legea Românească*, Oradea, 2, 9 ianuarie 1921, 2; D.S. (Dumitru Stăniloae), “Pentru un cotidian creștin,” *Telegraful Român*, Sibiu, 5, 31 ianuarie 1937, 1; Cruciferus, “Presa și religiozitatea,” *Foaia Diecezană*, Caransebeș, 5, 8 februarie 1920, 1-2; “Gazeta noastră”, *Renașterea*, Cluj-Napoca, 1, 1 septembrie 1923, 1.

⁴ Cf. *Istoria Românilor, Vol. VIII: România Întregită (1918-1940)*, ed. Ioan Scurtu (București: Editura Enciclopedică, 2003), 322-323.

⁵ “La moartea lui I.G.Duca”, *Telegraful Român*, Sibiu, 2, 6 ianuarie 1934, 2; “Un cuvânt de pace”, *Telegraful Român*, Sibiu, 2, 6 ianuarie 1934, 2; “Primul Ministru Ion G.Duca”, *Biserica și Școala*, Arad, 2-3, 7 ianuarie 1934, 2-3; “Ion G. Duca”, *Foaia Diecezană*,

curentelor extremiste”⁶ cărora le-a căzut victimă I.G. Duca. Singura excepție a reprezentat-o ziarul episcopiei Oradiei care, prin vocea episcopului Roman Ciorogariu (1852-1936, episcop din 1920), a subliniat că asasinii prim-ministrului au fost „trei exponenți ai Gărzii de Fier”. Mai mult, episcopul a afirmat explicit că desființarea de către Duca a Legiunii a fost o decizie benefică, pentru că aceasta devenise „o mișcare revoluționară” și astfel periculoasă pentru viața publică a României.⁷ Lipsa menționării apartenenței politice a asasinilor lui Duca ar putea fi interpretată ca un refuz al MA de a oferi spațiu mediatic Legiunii și de a fi astfel asociată cu respectiva mișcare politică în acel context dramatic. Cert este însă că această atitudine se afla în concordanță cu atitudinea generală a mediilor de informare ale bisericii transilvănene față de Legiune: până în anul 1936 legionarismul nu a fost tratat la nivel explicit – i.e. ca o individualitate ideologico-politică – ci la nivel implicit, nediferențiat, și anume ca parte a mișcării naționaliste de după 1918.

Două dintre caracteristicile fundamentale ale noului naționalism de după Unire constau în originea sa în mediul universitar și în faptul că, din punct de vedere ideologic, acesta punea laolaltă ideea de națiune, înțeleasă în termeni etnici și rasiali, cu cea de Ortodoxie locală, românească; acest fenomen a fost desemnat în presa MA prin concepte ca „tânăra generație”, „mișcarea studențească”, „noua generație”, „tineretul” etc., însoțite de termeni ca „naționalist” și „creștin”. Din punct de vedere politic-instituțional acest nou tip de naționalism a fost organizat în principal în Liga Apărării Național Creștine (LANC), înființată de profesorul A.C. Cuza (1857-1947) în 1923, și în Legiunea „Arhanghelul Mihail”, înființată de Corneliu Zelea Codreanu în 1927. În 1935 LANC a fuzionat cu Partidul Național Agrar condus de Octavian Goga, formând Partidul Național Creștin.⁸ Relația dintre noul naționalism, creștinism și mediul universitar a avut, conform teologilor transilvăneni, o finalitate misionară, completând astfel munca pastorală a Bisericii. Pentru Dumitru Stăniloae (1903-1993), cel mai important teolog ortodox român al secolului 20, tineretul naționalist era un mijloc de reîncreștinare a mediului universitar, umplând astfel un gol spiritual pe care Biserica nu reușise să îl umple

Caransebeș, 1, 7 ianuarie 1934, 6; I. Mateiu, “Anul 1934”, *Renașterea*, Cluj-Napoca, 1, 7 ianuarie 1934, 1.

⁶ “Moartea și funeraliile lui Ion G. Duca”, *Renașterea*, Cluj-Napoca, 1, 7 ianuarie 1934, 2.

⁷ Preotul Bătrân (Ep. Roman Ciorogariu), “Asasinatul de la Sinaia”, *Legea Românească*, Oradea, 2, 15 ianuarie 1934, 1-2.

⁸ Despre constituirea mișcărilor politice de extremă dreapta și despre rolul mediului universitar în acest proces vezi Oliver Jens Schmitt, *Corneliu Zelea Codreanu. Ascensiunea și căderea „Căpitanului”* (București: Humanitas, 2017), 54f. și Dragoș Sdrobiș, *Limitele meritocrației într-o societate agrară. Șomaj intelectual și radicalizarea politică a tineretului în România interbelică* (Iași: Polirom, 2015), 175f; Keith Hitchins, *Rumania 1866-1947* (Oxford: Clarendon Press, 1994), 403-404.

prin activitatea sa religioasă.⁹ În special A.C. Cuza și Nichifor Cranic – profesor de teologie la Universitatea din București – erau considerați promotorii acestui fenomen, și anume prin discursul lor naționalist, în care accentuau rolul Bisericii Ortodoxe în viața poporului român de-a lungul istoriei.¹⁰ Fuziunea dintre noul naționalism și creștinismul ortodox român a fost posibilă, subliniază Stăniloae, pentru că etosul moral promovat de Biserică și principiile morale ale tineretului naționalist – iubirea cu abnegație a aproapelui, a neamului și disponibilitatea de sacrificiu pentru el – se aflau în consonanță perfectă.¹¹

Cu siguranță Stăniloae avea în vedere Legiunea atunci când se referea la disponibilitatea spre sacrificiu pentru națiune a tineretului naționalist. Această idee ocupa, alături de cea a renașterii neamului ca formă de mântuire a colectivității etnice românești, locul central în imaginarul ideologic legionar. Altfel spus, lupta și jertfa legionarilor pentru națiune erau cele care declanșează renașterea sau mântuirea neamului.¹² Este paradigmatică în acest sens afirmația lui Mircea Eliade, conform căreia Legiunea nu ar fi o mișcare politică ci „o revoluție creștină”, al cărei rezultat urma să fie „mântuirea neamului”.¹³ Acest tip de retorică a mântuirii/renașterii neamului și praxisul politic aferent au fost caracteristice nu numai Legiunii ci în general fascismului internațional care, conform definiției lui Roger Griffin, a fost „o formă palingenezică de ultranaționalism populist”.¹⁴ Ideea de palingenezie (de la termenul grecesc *παλιγγενεσία*, care înseamnă re-naștere, re-creație) este preluată de legionarism din soteriologia ortodoxă, cu deosebirea fundamentală că în Ortodoxie este vorba despre învierea eshatologică, trans-istorică a credincioșilor, în timp ce în legionarism aceasta devine o înviere colectivă a națiunii aici și acum, în istorie. De asemenea conceptul de „om nou” vehiculat în

⁹ Dumitru Stăniloae, „O altă chemare!”, *Telegraful Român*, Sibiu, 80-81, 15 decembrie 1932, 2; Vezi de asemenea Ilarion V. Felea, „Reîncreștinarea studențimii”, *Telegraful Român*, Sibiu, 81, 8 noiembrie 1930, 1; C. Zoican, „Să renaștem tineretul”, *Telegraful Român*, Sibiu, 49, 1 iulie 1931, 1-2. Dumitru Stăniloae, „Iarăși problema tineretului”, *Telegraful Român*, Sibiu, 5, 27 ianuarie 1934, 1.

¹⁰ Stăniloae, „O altă chemare!”, 2.

¹¹ Dumitru Stăniloae, „Morală eroică”, *Telegraful Român*, Sibiu, 41-42, 20 mai 1933, 1.

¹² Vezi Corneliu Zelea Codeanu, *Pentru Legionari* (Sibiu: Editura Totul pentru Țară, 1936); Ion I. Moța, *Cranii de lemn* (București: Editura Totul pentru țară, 1937); Vasile Marin, *Crez de generație* (București: Tipografia Bucovina, 1937); Pentru o analiză a ideologiei legionare vezi, *Inszenierte Genenmacht von rechts. Die „Legion Erzengel Michael” in Rumänien 1918-1938*, ed. Armin Heinen și Oliver Jens Schmitt (München: R. Oldenbourg Verlag, 2013) și Constantin Iordachi, *God’s Chosen Warriors: Romantic Palingenesis, Militarism and Fascism in Modern Romania*, în *Comparative Fascist Studies: New Perspectives*, ed. Constantin Iordachi (London: Routledge, 2010), 316-357.

¹³ Mircea Eliade, „De ce cred în biruința Mișcării Legionare”, *Buna Vestire*, București, 224, 17 decembrie 1937, 1.

¹⁴ Roger Griffin, *The Nature of Fascism* (London: Routledge, 1993), 26.

relație directă cu ideea de palingenezie sau cultul martirilor Legiunii erau elemente preluate tot din teologia creștină¹⁵ și reinterpretate din perspectiva scopurilor național-politice ale legionarismului.

Având în vedere felul în care Legiunea s-a folosit de doctrina ortodoxă pentru a-și construi propria identitate ideologică, nu este de mirare că aceasta a fost receptată cu entuziasm în presa MA. Este semnificativ în acest caz felul în care a fost recenzată lucrarea lui Codreanu *Pentru Legionari* în *Telegraful Român*. Această recenzie este importantă datorită faptului că a marcat trecerea de la abordarea implicită a legionarismului, i.e. ca parte a fenomenului național-creștin, la abordarea sa explicită și diferențiată, inaugurând un proces interpretativ care a atins punctul culminant în perioada statul național-legionar (septembrie 1940 – februarie 1941).

Recenzia a fost scrisă din perspectiva celui care constată, cu entuziasm, că lucrarea lui Codreanu inaugurează o nouă epocă în istoria poporului român.

„E prima dată când un om politic fundamentează toată concepția și acțiunea sa politică, în modul cel mai consecvent, pe credința religioasă. Nu pe o credință religioasă vagă, sectară, ci pe ortodoxia noastră bogată și mistică, cu arhangheli și icoane, cu mănăstiri, post și rugăciune. Este în această carte o înțelepciune atât de autentică și plenar ortodoxă, mai bine spus o intuiție, o atmosferă, o trăire ortodoxă – și nu atât o reflexiune teologică – cum aproape nu s-a mai întâlnit nici în teologia noastră în ultima sută de ani. Bogăția de simboale, de figuri, lumea transcendentă a ortodoxiei, în care trăiește autenticul ortodox, e scoasă cu mare putere din formalismul rece și indiferent în care o mentalitate robită ideii abstracte și argumentate rațional – cum a devenit mentalitatea noastră în ultima sută de ani, sedusă de occident – o părăsise[...] Pentru tineretul nostru cartea aceasta va fi un catehism îndrumător pe alte căi, pe cele sănătoase și mântuitoare de neam.”¹⁶

Acest text este fundamental pentru felul în care ideologia Legiunii a fost receptată în mediile de informare ale MA începând cu a doua jumătate a anilor 30 și arată care erau așteptările politice ale elitei bisericii transilvănene. Tot în 1936

¹⁵ Pentru o analiză detaliată a acestor elemente de ideologie și ritual politic legionare vezi Constantin Iordachi, *Fascismus, Charisma und Politik: Die Legion „Erzengel Michael” in Zwischenkriegsrumänien 1927-1941*, și Rebecca Haynes, *Die Ritualisierung des „Neuen Menschen” – zwischen Orthodoxie und Alltagskultur*, în *Inszenierte Genenmacht...*, 20-68 și 89-112. Vezi de asemenea Paul A. Shapiro, *Faith, Murder, Resurrection. The Iron Guard and the Romanian Orthodox Church*, în *Antisemitism, Christian Ambivalence, and the Holocaust*, ed. Kevin P. Spicer, C.S.C (Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 2007), 143f.

¹⁶ “O carte rară”, *Telegraful Român*, Sibiu, 47, 15 noiembrie 1936, 2.

Stăniloae a scris un articol în care afirma că singura soluție pentru problemele politice și sociale ale României era organizarea statului ca un stat național-creștin, adică etnic românesc și confesional ortodox.¹⁷ În textul său Stăniloae precizează un tip de așteptare religios-politică, iar recenzia citată mai sus identifică semnele clare ale concretizării ei.

Entuziasmul recenzentului avea ca premisă subînțeleasă compatibilitatea existentă între ideologia legionară și ortodoxismul promovat în spațiul public interbelic de elita intelectuală a MA și de cea a BOR în general. În esență ortodoxismul poate fi definit ca un curent spiritual creștin care nu s-a preocupat doar de problemele strict teologice, ci și de cele ale sferei seculare, precum cultura sau politica. Specificul său consta în respingerea separării dintre domeniul religiosului și cel al secolarului.¹⁸ Atât în ideologia legionară cât și în ortodoxism întâlnim ideea de politică fundamentată pe principiile morale și dogmatice ale Ortodoxiei. În discursul teologilor transilvăneni din perioada interbelică poate fi identificat un tip de silogism teologico-politic, care justifică necesitatea ca statul român să organizeze societatea pe baza acestor principii creștine: fiindcă nașterea poporului român a coincis cu încreștinarea sa, atunci creștinismul, respectiv Ortodoxia, este legată ontologic de națiunea română; Ortodoxia este esența, sufletul națiunii. Prin urmare, un stat național trebuie să fie și ortodox, pentru că altfel națiunea l-ar resimți ca pe o suprastructură politică străină, inautentică, fără legătură cu esența sa.¹⁹

După cum am indicat mai sus, acest tip de discurs teologico-politic în cheie naționalistă este comun atât ortodoxismului cât și legionarismului și presupune, în definitiv, o sacralizare a politicii și, prin aceasta, o respingere a modernității politice, în centrul căreia se află separarea religiosului de politic, respectiv a bisericii de stat.²⁰ În recenzia citată, respingerea modernității politice, și a

¹⁷ Dumitru Stăniloae, "Spre statul român creștin," *Telegraful Român*, Sibiu, 18, 26 aprilie 1936, 1.

¹⁸ Nicolai Staab, *Rumänische Kultur, Orthodoxie und die Westen. Der Diskurs um die nationale Identität in Rumänien aus der Zwischenkriegszeit* (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2011), 23; vezi de asemenea Keith Hitchens, *Orthodoxism: Polemics over Ethnicity and Religion in interwar Romania* în *National Character and National Ideology in Interwar Eastern Europe*, ed. Ivo Banac und Katheirine Verdery (Yale: Yale Center For International and Area Studies, 1995), 135-156.

¹⁹ Vezi de exemplu: Index, "Catolicizarea României IV", *Legea Românească*, Oradea, 16, 15 august 1932, 3; Diorates (Dumitru Stăniloae), "Catolicism ori nationalism", *Telegraful Român*, Sibiu, 16, 2 aprilie 1932, 2; Grigorie Comșa, "Ortodoxia și romanismul în trecutul nostru", *Biserica și Școala*, Arad, 18, 30 aprilie 1933, 2; O. Bucevschi, "Biserica și politica", *Renașterea*, Cluj-Napoca, 28-28, 10 iulie 1932, 1-2; I. Mateiu, "Statul și biserica ortodoxă", *Telegraful Român*, Sibiu, 62-63, 5 septembrie 1931, 1.

²⁰ Despre procesul de separare a bisericii de stat în modernitate vezi Ernst Wolfgang Böckenförde, *State, Society and Liberty. Studies in Political Theory and Constitutional*

raționalismului care stă la baza sa, este afirmată prin incriminarea ideilor abstracte argumentate rațional importate din occident. Faptul că autorul plasează începutul alterării mentalității ortodoxe românești cu o sută de ani în urmă este un indiciu că acesta se referă la generația pașoptistă care a realizat transferul masiv al ideilor, normelor și al instituțiilor politice moderne în Țările Române. Critica pașoptismului este de asemenea un element comun ideologiei legionare și ortodoxismului și o formă de manifestare discursivă a ideii de sacralizare a politicii și de confesionalizare a statului național.²¹

Ceea ce frapează însă în primul rând la această evaluare a ideologiei legionare nu este atât faptul că autorul recenziei pleacă, total necritic, de la ideea unei compatibilități între cele două universuri doctrinare – cel politic-legionar și cel al Ortodoxiei – cât postularea unei dihotomii între gândirea teologică ortodoxă, reprezentată de Codreanu, și cea denaturată – de raționalism și, în general, de mentalitatea occidentală – a teologilor BOR. Ceea ce se sugerează în textul citat este că însuși modul de a gândi teologicul – ca responsabilitate centrală a Bisericii – ar trebui să se schimbe în funcție de gândirea lui Codreanu, pentru a redeveni autentic ortodox. În subtext se afirmă de fapt că apariția lucrării centrale a ideologiei legionare este un moment de cotitură atât în viața politică a României cât și în istoria BOR.

Receptarea Legiunii în presa MA s-a intensificat în februarie 1937 cu ocazia funeraliilor a doi legionari, Ionel Moța și Vasile Marin, morți pe frontul războiului civil din Spania (1936-1939). Aceștia se înrolaseră alături de alți legionari în cadrul forțelor naționaliste ale generalului Franco, care luptau împotriva forțelor republicane – radical anticatolice –, formate din socialiști, comuniști și anarhiști.²² Slujba de înmormântare, la care au participat mii de legionari și de simpatizanți legionari precum și aproximativ 400 sute de preoți ortodocși²³, a fost oficiată de

Law (New York: Berg, 1991), 26-46; Mark Lilla, *The Stillborn God. Religion, Politics, and the Modern West* (New York: Knopf, 2007).

²¹ Despre imaginea pașoptismului în cadrul ortodoxismului și legionarismului vezi Zigu Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească* (București: Cartea Românească, 2015).

²² Pentru o prezentare a ceremonialului de înmormântare vezi Mihai Stelian Rusu, “The Sacralisation of Martyric Death in Romanian Legionary Movement: Self-sacrificial Patriotism, Vicarious Atonement, and Thanatic Nationalism”, *Politics, Religion & Ideology*, 2-3 (2016), 249-273; Valentin Săndulescu, “Sacralised Politics in Action: the February Burial of the Romanian Legionary Leaders Ion Moța and Vasile Marin”, *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2 (2007), 259-269; Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail”*. *Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional* (București: Humanitas, 2006), 286f. Despre războiul civil din Spania vezi Julián Casanova, *The Spanish Republic and the Civil War* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010).

²³ Pentru a ne face o idee despre simpatia de care s-a bucurat Legiunea printre preoții ortodocși, este de ajuns să menționăm că, din 10000 de preoți câți avea BOR în 1937,

Mitropolitul Ardealului Nicolae Bălan (1882-1955, mitropolit al Ardealului din 1920) și de alți doi ierarhi ortodocși. Motivul participării lui Bălan la această ceremonie a fost în primul rând unul de ordin personal, Ionel Moța fiind fiul lui Ion Moța (1868-1940), protopopul ortodox de Orăștie și unul dintre colaboratorii săi apropiați. Descendența tânărului legionar Moța dintr-o familie preotească ardelenescă a jucat evident un rol important în felul în care Legiunea a fost receptată în presa MA.

Protopopul Moța a fost una dintre figurile importante ale mișcării de emancipare a românilor transilvăneni începând cu cea de a doua jumătate a secolului 19.²⁴ Se poate spune că familia Moța a fost unul dintre mediile în care a avut loc transmiterea ideii naționale dintr-un context politic în altul, i.e. din statul multiethnic austro-ungar în statul național român după 1918. Schimbarea ordinii politice a dus și la transformarea discursului naționalist, în sensul că alteritatea față de care era definită națiunea română și față de care trebuia apărută aceasta nu mai era reprezentată de statul austro-ungar; amenințarea existențială la adresa națiunii nu mai era reprezentat de tendința de maghiarizare²⁵, ci de evreii din România și de presupusa conspirație internațională evreiască împotriva statelor naționale apărute după Primul Război Mondial. Este semnificativ în acest context faptul că lucrarea de bază a antisemitismului LANC și al Legiunii, dar și al mișcărilor politice extremiste de dreapta din Europa în general, *Protocoalele înțelepților Sionului*, a fost tradusă pentru prima dată în română de către Ionel Moța în 1923 și publicată la Tipografia Libertatea din Orăștie, care aparținea tatălui său. Mai mult chiar, acest pamflet antisemit a fost publicat în foileton în revista Libertatea, editată de protopopul Moța, și anume cu comentarii în care autorii pretindeau că identifică în evoluția societății românești moderne semnele pretensei conspirații evreiești descrise în *Protocoale*.²⁶

Ideea transferului spiritului naționalist de la generația protopopului Moța la cea a legionarului Moța a fost sugerată de mitropolitul Bălan în rugăciunea pe care a rostit-o la înmormântarea din 13 februarie 1937: în luptele naționale din trecut, Dumnezeu a „întărit inimile părinților noștri întru răbdare de mucenici” și le-a

2000 erau membri ai Legiunii. Cf. Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier 1919-1941. Mistica Ultranaționalismului* (București: Humanitas, 1993), 231.

²⁴ Despre viața și activitatea lui Ion Moța vezi Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români* (București: Editura Univers Enciclopedic, 1996), 290; Ioan I. Șerban și Horea Rotche, “Considerații privind rolul presei românești din Orăștie în lupta pentru eliberarea națională”, *Apulum* 22 (1985), 249-265.

²⁵ Vezi Mircea Păcurariu, *The Policy of the Hungarian State Concerning the Rumanian Church in Transylvania under the Dual Monarchy 1867-1918* (București: IBMBOR, 1986); Keith Hitchins, “The Nationality Problem in Hungary: István Tisza and the Rumanian National Party, 1910-1914”, *Journal of Modern History* 53 (1981), 619-651.

²⁶ Vezi de exemplu *Libertatea*, Orăștie, 1, 1924, 2; 3, 1924, 3; 4, 1924, 3; 5, 1924, 2-3; 9, 1924, 3.

trimis eliberarea „din robia de veacuri”; țara pe care Dumnezeu a hărăzit-o românilor – Bălan se referă evident la România Mare constituită la sfârșitul Primului Război Mondial – este așezată „pe temelia jertfei fără de seamă a celor mai buni și mai viteji fii ai neamului nostru”.²⁷ Pentru mitropolitul ortodox moartea celor doi legionari se înscrie în această linie a luptei românilor pentru cauza națională, însă Bălan pune la baza acțiunii celor doi legionari nu atât motivația națională, cât pe cea religioasă sau, mai exact, pe cea religios-națională.

„Slăvindu-te pe tine, părinte, că ne-ai trimis lumina pilduitoarei jertfelnicii a aleșilor tăi Vasile și Ioan ca să ieșim din întunericul nepăsării, al îndoielii și al oricărei micimi de suflet în urmărirea destinului nostru. În judecățile tale, nepătrunse de mintea omenească, i-ai dus departe de noi, tot în țara aceleiași frății de sânge, la lupta grea purtată pentru crucea și împărăția ta, ca astfel jertfa lor să strălucească cu atât mai limpede, înaintea ochilor noștri, în toată frumusețea ei, dezbrăcată de orice interese legate de pământ”.²⁸

Atât în rugăciunea lui Bălan cât și în alte texte din presa MA, în care a fost comentată moartea lui Moța și Marin, este accentuată preeminența motivației religioase față de cea politică. „Doi legionari — două suflete în care neamul a arătat tot ceea ce are el mai de preț — se jertfesc pentru biruința prea sfântă a Crucii lui Dumnezeu.”²⁹ Moța și Marian sunt astfel reprezentați ca personificarea calităților spirituale ale poporului român și ca cei pe a căror jertfă trebuie „să construim o țară nouă și un tip nou de român”.³⁰ Moartea celor doi este văzută ca evenimentul care generează procesul palingenezic, renașterea unui popor român purificat. Într-adevăr, pentru Stăniloae moartea celor doi legionari

„Va trezi în neamul nostru puteri nebănuite de sfânt idealism, de nebănuite fapte, în fața cărora se va topi ca ceara meschinăria vieții noastre de până acum. Tinerii Moța și Marin sânt de acum nume de foc luminător și dogoritor în istoria mândriei românești și a Bisericii Ortodoxe Române, ai

²⁷ „Rugăciune – rostită de I.P.S. Sa Mitropolitul Nicolae al Ardealului, în biserica Sf. Ilie Gorgani din Capitală, în ziua de sâmbătă 13 februarie 1937, la înmormântarea în Bucureștii Noi a eroilor Ioan I. Moța și Vasile Marin,” *Telegraful Român*, Sibiu, 8, 21 februarie 1937, 1.

²⁸ „Rugăciune – rostită de, 1.

²⁹ Iona N. Maloș, „Gânduri la moartea lui Ionel Moța și Vasile Marin,” *Renașterea*, Cluj-Napoca, 5, 31 ianuarie 1937, 2.

³⁰ A.D., „Sânge... și lacrimi românești,” *Legea Românească*, Oradea, 3, 1 februarie 1937, 31; G. Stănescu, „Doi martiri,” *Renașterea*, Cluj-Napoca, 4, 24 ianuarie 1937, 2.

cărei martiri sunt. Ei ne-au ridicat prestigiul – grav compromis de politicianism – în fața străinătății.”³¹

În spatele acestui tip de interpretare a morții lui Moța și Marin se află scenariul soteriologic creștin conform căruia, prin moartea și învierea lui Hristos a fost inaugurată o nouă umanitate și o nouă istorie care este orientată spre desăvârșirea eshatologică.

Prin felul în care teologii transilvăneni au interpretat moartea celor doi legionari, aceștia afirmă în esență că Ortodoxia românească își asumă jertfa lui Moța și Marin ca parte a experienței martirice a Bisericii universale. Este exemplară în acest caz afirmația episcopului de Cluj Nicolae Colan (1893-1967, episcop al Clujului din 1936 până în 1957, când este ales Mitropolit al Ardealului) că „ei s-au jertfit cu seninătatea pe care n-o aveau decât slăviții mucenici din cele dintâi veacuri ale creștinătății”³²; această afirmație este importantă pentru că, prin sublinierea martiriului pentru credință, completează ideea martiriului pentru națiune exprimată de Bălan. Altfel spus, cele mai importante autorități ale MA transmit în spațiul public ideea că moartea lui Moța și Marin a fost un martiriu național-religios. Din perspectivă locală Moța și Marin continuă lupta românilor pentru idealul național, iar din perspectivă universală moartea lor continuă jertfa creștinilor pentru apărarea credinței.

Ceea ce atrage atenția la felul în care discursul public al MA prezintă și interpretează moartea celor doi legionari este lipsa oricărei atitudini critice față de ideea de a asimila moartea a doi membri ai unei mișcări politice cu martiriul pentru credință al primilor creștini. Lipsa acestei diferențieri este cu atât mai gravă cu cât aceasta face ca între felul în care a fost interpretată moartea lui Moța și Marin în organele de presă ale Legiunii³³ și felul în care a fost ea interpretată în presa MA să existe o unitate stilistică și conceptuală aproape totală. Să însemne această suprapunere stilistică și conceptuală că cei care au scris despre moartea lui Moța și Marin au văzut în Legiune o parte integrantă a Ortodoxiei românești și o formă de manifestare politică și națională a sa, așa după cum se vedea Legiunea pe sine?

Răspunsul la această întrebare este oferit de presa MA în timpul Statului Național-Legionar; acesta a fost proclamat la 14 septembrie 1940 sub conducerea

³¹ Dumitru Stăniloae, “Martiri pentru Hristos”, *Telegraful Român*, Sibiu, 4, 24 ianuarie 1937, 2.

³² “Osemintele eroilor Ionel Moța și Vasile Marin la Cluj,” *Renașterea*, Cluj-Napoca, 7, 14 februarie 1937, 2; Vezi și Ștefan Lucaciu, “Tălcul jertfei lui Ionel Moța și Vasile Marin,” *Biserica și Scoala*, Arad, 10, 7 martie 1937, 84.

³³ Pentru o prezentare a felului în care a fost interpretată moartea lui Moța și Marin în organele de presă ale Legiunii vezi de exemplu Rusu, *The Sacralisation of Martyric*, 249-273; Săndulescu, *Sacralised Politics in Action*, 259-269.

Generalului Ion Antonescu și a lui Horia Sima,³⁴ devenit noul lider al Legiunii după asasinarea lui Codreanu la ordinul Regelui Carol II în 30 Noiembrie 1938.³⁵ La câteva zile de la proclamarea Statului Național-Legionar Stăniloae a scris în *Telegraful Român* un text al cărui titlu – *Restaurarea românismlului în destinul său istoric* – vorbește de la sine despre percepția teologului transilvănean asupra evenimentului și rezumă în același timp coordonatele centrale ale discursului public al MA referitoare la noua ordine politică. Articolul lui Stăniloae împletește, ca și textele citate mai sus, metaforele religioase cu simbolistica palingenezică („restaurarea”) și cu tonul entuziast, pentru a proclama astfel începutul unei noi epoci în istoria națională, revenirea la autenticitatea pierdută. „Peste creștetul țării plutește lumina de înviere. Neamul s-a regăsit.”³⁶ Noua conducere a statului „acționează sub porunca aspirațiilor sufletului românesc”, ceea ce înseamnă că statul nu se mai opune „dorințelor pornite din autenticitatea ființei românești”. Poporul român, subliniază Stăniloae, s-a născut creștin, experiența religioasă fiind cea care l-a ajutat să își cristalizeze o ființă diferită de altor popoare.³⁷ Datorită creștinismului poporul român este un popor „stabil”, și de o mie de ani luptă împotriva popoarelor năvălitoare. Creștinismul este factor de stabilitate, el „ne-a înfrățit cu glia de aici” și de aceea românii au rezistat în acest spațiu. Mai mult, evidențiază Stăniloae, așa cum poporul român a apărut occidentul în Evul Mediu în fața invaziei otomane, tot astfel și azi acesta va împlini, prin credință, „rolul de apărător al creștinătății în fața invaziei slave și bolșevice.”³⁸ În analiza sa Stăniloae proiectează unul dintre miturile centrale ale istoriografiei naționale – românii ca apărători ai occidentului³⁹ – asupra prezentului și asupra Statului Național-Legionar.

„Azi neamul nostru prinde din nou în mână sabia Arhanghelului păzitor al creștinătății pe care i-o întinde Dumnezeu. Azi ne constituim în stat străbătut de credința în Dumnezeu, în cetățuia avansată ce stă dâră și inexpugnabilă în fața haosului păgân. Acesta credem ca e sensul revoluției de azi în viața statului nostru, sensul transformării în stat național-legionar, sub patronajul Arhanghelului Mihail, războinicul lui Dumnezeu împotriva puterilor agresive ale răului [...]..niciun neam n-a împlinit și nu

³⁴ Despre Statul Național Legionar vezi Dennis Deletant, *Hitler's Forgotten Ally. Ion Antonescu and his Regime, Romania 1940-44* (Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2006), 52f.

³⁵ Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail”*, 350f.

³⁶ D.S. (Dumitru Stăniloae), „Restaurarea românismlului în destinul său istoric,” *Telegraful Român*, Sibiu, 39, 22 septembrie 1940, 1.

³⁷ Stăniloae, „Restaurarea românismlului,” 1.

³⁸ Stăniloae, „Restaurarea românismlului,” 1.

³⁹ Despre prezentarea și deconstrucția acestui mit istoriografic vezi Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească* (București: Humanitas, 2011), 254f.

împlinește atât de desăvârșit lucrarea Arhanghelului Mihail pe planul văzut al istoriei, ca neamul nostru.”⁴⁰

Pentru a explica implicațiile instituirii Statului Național-Legionar pentru evoluția istorică a poporului român, Stăniloae își sistematizează concepția despre națiune, pe care a conceput-o de-a lungul anilor 30,⁴¹ din perspectiva acestei schimbări politice. Pentru Stăniloae întrebarea esențială a naționalismului creștin este dacă „creștinismul, trăit și judecat consecvent [este] o cale necesară spre naționalism și naționalismul, la rândul său, o cale necesară spre creștinism?”⁴² Răspunsul lui Stăniloae este evident afirmativ și teologul transilvănean îl fundamentează prin recurs la argumente din antropologia teologică și din filosofia personalistă. Pentru acest tip de gândire filosofică, subliniază Stăniloae, realitatea cea mai înaltă este cea omenească, „iar aceasta nu se poate găsi normal și cu posibilități de plenitudine decât în comuniunea dintre persoane.”⁴³ Plecând de la această premisă Stăniloae ajunge la concluzia că în comuniunea cu cei apropiați, cu cei „care au în toate cazurile firești aceeași limbă, aceeași istorie, aceleași aspirații, același destin” se manifestă în mod plener și autentic relațiile dintre oameni. Comuniunea inter-umană, determinată de elementele desemnate mai sus, formează națiunile, pe care Stăniloae le definește ca fiind „comunități de destin”.⁴⁴ Între mântuire și comunitatea națională, subliniază Stăniloae, există o relație de interdependență, pentru că relația cu Dumnezeu nu poate fi experimentată decât în cadrul națiunii; relația cu Dumnezeu se manifestă în fapte și atitudini creștinești față de cei din grupul uman din care face parte fiecare persoană, deci față de cei din aceeași națiune. Prin urmare, „credința creștină este pentru credincios un impuls pentru afirmarea comuniunii naționale[...] Creștinismul răzbate în mod necesar spre naționalism”.⁴⁵ Având în vedere această relație dintre creștinism și naționalism, respectiv dintre Ortodoxie și națiune, „îndată ce slăbește elementul creștin, națiunea începe să se descompună.”⁴⁶ În acest punct al argumentației Stăniloae introduce ideea acțiunii soteriologice a Legiunii, pe care o leagă de procesul de etnogeneză românească.

⁴⁰ Stăniloae, “Restaurarea românismului,” 1.

⁴¹ Stăniloae si-a adunat principalele articole scrise pe tema naționalismului pe parcursul anilor 30 în volumul Dumitru Stăniloae, *Ortodoxie și românism* (Sibiu: Editura Arhidiecezană, 1939).

⁴² D. Stăniloae, “Creștinism și naționalism”, *Telegraful Român*, Sibiu, 40, 29 septembrie 1940, 1.

⁴³ Stăniloae, “Creștinism și naționalism”, 1.

⁴⁴ Stăniloae, “Creștinism și naționalism”, 1.

⁴⁵ Stăniloae, “Creștinism și naționalism”, 1.

⁴⁶ Stăniloae, “Creștinism și naționalism”, 1.

„De aceea reușește azi atât de admirabil Legiunea să ne salveze din desăgregare și să ne ridice la starea înălțătoare a unei națiuni: pentru că operează cu elementul religios. Credința creștină ortodoxă a făcut din populațiile care s-au așezat în Dacia o națiune și au menținut-o în această conștiință.”⁴⁷

Pentru teologul transilvănean Legiunea este cea care creează, cea care dă substanță națiunii române, cea care, prin religiozitatea sa ortodoxă, îi transformă pe români dintr-o masă de oameni într-o națiune cu o identitate proprie și cu un fundament existențial solid; cu alte cuvinte, funcția pe care Stăniloae și ceilalți gânditori ortodoksiști au atribuit-o exclusiv Ortodoxiei în discursul naționalist interbelic – crearea și susținerea în existență a națiunii – este atribuită acum și Legiunii. Așa cum la început creștinismul – căruia i se atribuie, total anacronic, o identitate confesională ortodoxă – a făcut din populațiile Daciei o națiune unitară, tot astfel prin „revoluția națională” pe care o realizează, Legiunea îi transformă pe români într-o națiune care „își regăsește autenticitatea propriei firi”.⁴⁸ Având în vedere această linie argumentativă se poate spune că pentru Stăniloae Legiunea este o componentă organică a Ortodoxiei românești, o formă de manifestare autentică a sa. Legiunea nu înlocuiește funcția istorică a Ortodoxiei românești, ci doar o continuă și o completează.

„Dacă o revoluție națională este un pas înainte de la revoluția religioasă, cu ajutorul puterilor așezate într-un popor de această revoluție, atunci ni se pare că se poate spune că, indiferent de împrejurările externe viitoare, poporul nostru a intrat într-o fază decisivă, în cea de națiune, prin mișcarea legionară, în ce privește conștiința de sine, solidaritatea națională și întemeierea ei pe temelii seriozității și trăinicii religioase.”⁴⁹

Completarea pe care o aduce revoluția națională a Legiunii față de cea religioasă a Ortodoxiei, constă în concepția și practica politică de inspirație ortodoxă, pe care mediile de informare ale MA le văd obiectivate în Statul Național Legionar. „Trăim în plină revoluție legionară[...] Legiunea Arhanghelul Mihail, a spus C. Z. Codreanu, este expresia politică a Ortodoxiei.”⁵⁰ Instituirea noii ordini politice autentice, adică (etno)național-ortodoxe, este văzută ca rezultatul „sacrificiilor și al

⁴⁷ Stăniloae, “Creștinism și naționalism”, 2.

⁴⁸ D.S., “Revoluție națională”, *Telegraful Român*, Sibiu, 43, 20 octombrie 1940, 1.

⁴⁹ D.S., “Revoluție națională,” 1. Vezi și Petru Rezuș, “Ajutorul legionar”, *Foaia Diecezană*, Caransebeș, 48, 1 decembrie 1940, 2.

⁵⁰ “Solidari la muncă și uniți în cugetare,” *Biserica și Școala*, Arad, 48, 24 noiembrie 1940, 393.

arderilor de tot aduse pe altarul ideologiei legionare,”⁵¹ în centrul acestui ritual sacrificial secular aflându-se figurile centrale ale Legiunii, Corneliu Zelea Codreanu și cei doi legionari morți pe frontul din Spania. Moartea lui Codreanu este interpretată prin combinarea temelor din folclorul național cu cele ale doctrinei ortodoxe, și anume prin evidențierea ideii de jertfă pentru creație/renaștere.

„Meșterul Manole a intrat în legendă, pentru că și-a zidit soția, sufletul său, între zidurile mănăstirii Argeșului. Corneliu Codreanu, împreună cu legionarii săi morți în slujba idealului pentru îndreptarea legilor și desrobirea pământului strămoșesc, au întrecut legenda: s-au zidit pe ei înșiși, cu sufletele și cu trupurile lor, în opera de renaștere a României, a țării pe care ei o doreau înălțată și o voiau strălucitoare, „ca soarele sfânt de pe cer.”⁵²

Această interpretare se bazează pe reduplicarea și adaptarea unui tipar conceptual creștin: jertfa lui Hristos pentru înființarea Bisericii și pentru mântuirea omenirii a fost receptată de poporul român – și de alte popoare din Balcani – și reinterpretată în legenda meșterului Manole⁵³, în care personajul principal, asemenea arhetipului hristic, își jertfește viața („sufletul său”) pentru a-și îndeplini misiunea – zidirea mănăstirii Argeșului; aceeași concepție despre jertfă este folosită, atât de discursul legionar cât și de cel al MA, pentru interpretarea morții lui Codreanu și a celorlalți membri ai Legiunii.

În predica ținută cu ocazia parastasului lui Moța și Marin din 13 ianuarie 1941, episcopul Aradului Andrei Magieru (1891-1960, episcop din 1936) subliniază că prin „jertfa de bunăvoie” ce doi fac parte, alături de Codreanu și de ceilalți morți pentru cauza legionară, dintr-o „gardă nemuritoare” care „grăiește acum din veșnicie”.⁵⁴ Ideea de jertfă de bunăvoie este evident o aluzie la jertfa hristică (cf. Evanghelia după Matei 20, 28), iar posibilitatea comunicării cu cei morți este un element preluat din cultul creștin al sfinților. Episcopul arădean este explicit în sublinierea paralelismelor:

„Aici zace ceva asemănător cu taina religiei creștine. Și Hristos, apostolii, sfinții, martirii și mucenicii ne călăuzesc din veșnicie.

⁵¹ “Biruința puterii morale”, *Biserica și Școala*, Arad, 38, 15 septembrie 1940, 314. Vezi de asemenea “Între mistică și morală”, *Biserica și Școala*, Arad, 40, 29 septembrie 1940, 330.

⁵² “Ultimul discurs”, *Biserica și Școala*, Arad, 49, 1 decembrie 1940, 401.

⁵³ Pentru o prezentare a variantelor acestei teme folclorice la popoarele din Peninsula Balcanică, vezi Mircea Eliade, *Comentarii la legenda meșterului Manole* (București: Humanitas, 2004).

⁵⁴ “Cuvântarea P.S. Episcop Andrei, la parastasul pentru Ionel Moța și Vasile Marin (13 ianuarie 1941)”, *Biserica și Școala*, Arad, 3, 19 ianuarie 1941, 17.

Dumnezeu conduce acțiunile omenești, menite de a dăinui, pe căi deosebite de cele de toate zilele[...] Cu cât jertfa se aduce mai de bunăvoie cu atât este mai de preț și iubirea ce-i stă la temelie. Aceste două noțiuni sunt definitiv lămurite prin jertfa Mântuitorului. Cei ce-și știu ridica jertfa la înălțimea asemănării Lui, aceia pot fi numiți și printre oameni: apostoli ai iubirii. Jertfa lui Moța și Marin, pentru iubirea lui Hristos, planează deasupra vremii, dând semnificație jertfelor legionare.”⁵⁵

Afirmarea acestui paralelismul dintre creștinism și legionarism nu exclude însă exprimarea opiniilor critice sau relativizante. Episcopul ortodox atenționează că „biruința mișcării legionare nu poate fi considerată ca definitivă numai prin preluarea puterii de stat”, și că acestei acțiuni politice trebui să îi urmeze o transformare de ordin spiritual care nu poate avea loc decât în cadrul Bisericii. De aceea biruința Legiunii

„va fi statornică numai atunci când și biruința lui Hristos va fi deplină în țara aceasta. De aci rezultă că numele, în sine, de legionar nu poate fi echivalent cu acela de creștin desăvârșit. Legionarul însă este un râvnitor, un candidat, spre desăvârșirea creștină[...] Căpitanul spunea că Biserica lui Iisus Hristos stă cu multe mii de metri deasupra ideologiei legionare, dar că legionarii tind spre acea înălțime.”⁵⁶

În predica sa, Magieru precizează pe de o parte că între legionarii și creștinii obișnuiți nu există nicio diferență calitativă, iar pe de altă parte afirmă că, prin jertfa lor, Moța și Marin au devenit „luceferi, ce strălucesc pe bolta cerului, trimițând de acolo raze de lumină și chemând mereu în sus sufletele adevăraților legionari, spre desăvârșirea creștină.”⁵⁷ Călăuzirea creștinilor din transcendență pe calea desăvârșirii este funcția pe care o exercită sfinții, ei sunt cei care au atins desăvârșirea și sunt astfel modelele și susținătorii celorlalți creștini în atingerea acestui scop spiritual.⁵⁸ Afirmția lui Magieru despre Moța și Marin arată că pentru el cei doi sunt sfinți ai Bisericii, acesta fiind punctul culminant al discursului MA prin care Legiunea este asumată ca parte integrantă a Ortodoxiei, atât a comunității ecleziale istorice – devreme ce legionarii sunt creștini ca toți ceilalți creștini – , cât și a celei transcendente, „martirii” Legiunii fiind plasați de facto de episcopul arădean în rândul sfinților.

⁵⁵ “Cuvântarea P.S. Episcop Andrei,” 17.

⁵⁶ “Cuvântarea P.S. Episcop Andrei,” 17.

⁵⁷ “Cuvântarea P.S. Episcop Andrei,” 18.

⁵⁸ Vezi Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă I* (București: EIBMBOR, 1996), 185f; Anton Caragea, *Sfântul și cultul sfinților* (București: Herald, 2009).

În loc de concluzii

Tipul acesta de reacție entuziastă a mediilor de informare ale MA în fața schimbării politice nu s-a manifestat doar în cazul Legiunii/Statului Național Legionar, ci face parte dintr-un proces de interpretare a evoluției politicii românești începând cu cea de a doua jumătate a anilor 30. Criteriul de evaluare a fost în acest context compatibilitatea dintre ortodoxismul teologilor transilvăneni, care postula necesitatea transformării statului național într-un stat ortodox, și ideologia forțelor politice care ajungeau la conducerea țării. Teologii ardeleni au văzut realizarea acestui deziderat politic în guvernul Partidului Național Creștin, condus de Octavian Goga și A.C. Cuza (29 decembrie 1937-10 februarie 1938), apoi în dictatura regelui Carol II (10 februarie 1938-5 septembrie 1940), în care patriarhul BOR Miron Cristea (1868-1939, patriarh din 1925) a îndeplinit funcția de Prin Ministru între 10 februarie 1938 și 6 martie 1939)⁵⁹ și apoi, după cum am arătat mai sus, în Statul Național-Legionar. Această strategie discursivă a fost utilizată și după înăbușirea rebeliunii legionare de către armată în 21-23 ianuarie 1941,⁶⁰ care a pus capăt Statului Național-Legionar și a deschis calea spre dictatura generalului Antonescu (27 ianuarie 1941- 23 august 1944)⁶¹, dar și după demararea procesului de sovietizare a României începând cu septembrie 1944. Cu fiecare schimbare politică, discursul public al MA s-a adaptat, i.e. a identificat punctele de compatibilitate dintre noua ordine și Biserică, transformându-se astfel într-un discurs de legitimare publică a respectivului regim.

⁵⁹ Pentru o prezentare a perioadei dictaturii regale vezi Paul D. Quinlan, *Regele Playboy. Carol al II-lea al României* (București: Humanitas, 2008), 250f.

⁶⁰ Vezi Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, 65f. În ceea ce privește reacția presei MA la rebeliunea legionară și la instituirea regimului lui Antonescu vezi de exemplu "„Tineretul a fost purtat pe un drum greșit.” Apelul suprem al conducătorului Statului,” *Renașterea*, Alba-Iulia, 3-4, 2 februarie 1941, 1-2.

⁶¹ Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, 69f.